

‘Schiet maar op, het zijn toch maar losse flodders’

Maandagochtend, 2 juli, was de situatie zo rustig, dat het gemeentebestuur het niet nodig achtte om de zaterdagmiddag aangekondigde demonstratie op de Dam te verbieden. De betoging was opnieuw zelfstandig door een groep vrouwen opgezet; enkele van hen hadden 's ochtends door de arbeiderswijken gelopen met opschriften waarin de buurt werd opgewekt om te komen demonstreren.¹ Rond twee uur 's middags hadden zich zeker duizend vrouwen verzameld en twee witte doeken met daarop het doel van de demonstratie werden omhoog gestoken: “Op vrouwen, ter vergadering tegen den aardappelnood, tegen den duurte: om 2 uur op den Dam.”² David Wijnkoop, de leider van de SDP, sprak de vrouwen vanuit een lantaarnpaal toe en onder aanvoering van Wijnkoop, Kist³ én zesentwintig man politie zette de stoet zich in beweging. Een verslaggever van *De Telegraaf* zag de menigte aan: “Nu en dan werden in de voorste gelederen socialistische liederen aangeheven, maar het geluid bleef zeer zwak; de optocht leek eerder uit een spontaan samengestroomde protesteerende massa dan een revolutionaire of socialistische menigte te bestaan.”⁴

De eerste stop was het stadhuis. Volgens *De Tribune* uitte de menigte ‘kretten van verontwaardiging’ aan het adres van het ‘verscholen’ gemeentebestuur; gehoor kreeg men in ieder geval niet. Over de grachten trok de stoet voort richting de Jordaan. De meer welvarende bewoonsters van de grachtenpanden werden aangesproken om aan de optocht deel te nemen, maar de oproep kreeg vermoedelijk weinig gevolg.⁵ Deze tactiek liep op de Herengracht uit de hand: vanaf een balkon van het pand Herengracht 435 riep de 20-jarige werkvrouw Christine Ockelsen, zelf een bewoonster van de Jordaanse Westerstraat, de menigte enkele spottende opmerkingen toe en tikte daarbij op haar voorhoofd. Volgens *De Tribune* maakte dit ‘vanzelfsprekend’ de menigte woest en werd de ruit van de in hetzelfde pand gevestigde juwelier Hoeker en Zn. door een stel jongens ingedrukt. Dat tijdens de vernieling grijpgrage handen enkele gouden voorwerpen hadden meegenomen, werd enkel door de socialistische pers verzwegen.⁶

Na het incident op de Herengracht trok de stoet verder de Jordaan in. Het doel van de menigte leek inmiddels de Groentemarkt te zijn, waar de politie uit voorzorg alle toegangen had afgezet. De agenten kregen een kanonnade van scheldwoorden te verduren, aardappelen of ander voedsel moest men hebben, en een voorhoede brak door de afzettingen heen. Op de Groentemarkt rukte men de latten van handkarren af en gooide deze naar de politie; een jongen wierp een agent een mand naar het hoofd

---

¹ *De Tribune*, no.228, 3 juli 1917.

² *De Amsterdammer*, no.1597, 3 juli 1917. *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (ochtended.). Volgens *De Telegraaf* lag het aantal aanwezigen op de Dam zelfs rond de tweeduizend mensen. Dit dagblad was overigens heftig pro-Entente.

³ De spelling van deze naam verschilt per bron: Kitsz, Kitz, Kist, Kits. Het is niet zeker of het hier opnieuw om de anarchiste N. Kist gaat.

⁴ *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (ochtended.). Zie voor de liederen ook: *De Amsterdammer*, no.1597, 3 juli 1917.

⁵ *De Amsterdammer*, no.1597, 3 juli 1917.

⁶ *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (ochtended.). *De Tribune*, no.228, 3 juli 1917. SGA; arch.5181, inv. 3839, indic. 3592.

en werd direct gearresteerd. Terwijl de menigte werd teruggedrongen, liep de situatie in de Marnixstraat uit de hand. De stoet was uiteen gevallen en een groep van zo'n honderd vrouwen had eigenhandig het pakhuis van de firma Schippers opengebroken. Ook werden op de Elandsgracht inmiddels dekschuiten op voorraden onderzocht. Waar men door de politie werd weggedreven, kregen de plundersaars het soms te benauwd en werd de geplunderde waar weggegooid.

Een deel van de menigte was nog steeds in de buurt van Kist en Wijnkoop, en deze spraken de mensen vanaf een handkar vermanend toe. Wijnkoop kalmeerde de vrouwen, er was niemand gearresteerd en morgen zouden er iets meer aardappelen zijn. "Ik geef u thans den raad, naar huis te gaan en uw mannen er toe over te halen, allen het werk neer te leggen [sic]. (Geroep): Maar dan de politie en de soldaten ook. De politie en de soldaten, vervolgde Wijnkoop, zijn mensen als wij, die door hun chefs worden gedwongen, tegen ons op te treden. (...) Maar gaat nu naar huis. Of iemand hier wat groente wegneemt, dat baat onze klasse niets. We willen alleen maar laten zien, dat de toestand onhoudbaar is."⁷ Wijnkoop riep op tot een nieuwe bijeenkomst donderdagavond en deelde mee dat de bootwerkers van de Hollandse Lloyd inmiddels uit sympathie met de vrouwen het werk hadden neergelegd. Volgens *De Tribune* wees hij hierbij op de Russische Februarirevolutie, waarbij arbeiders, politie en soldaten als één man waren opgetreden, en op de Rotterdamse havenarbeiders die de week daarvoor hadden gestaakt.⁸ In andere kranten waren deze verwijzingen echter afwezig.

Met deze toespraak trok Wijnkoop duidelijk het leiderschap over het oproer naar de radicale socialisten toe.⁹ De SDP had het eigenlijk niet zo op met de plunderende vrouwen, een voedselrel was primitief en een uiting van het 'sloppen- en holenvolk'. Ook door de radicaal-socialistische vrouwenorganisaties werden de eigenhandige acties van de vrouwen niet principieel ondersteund. Net als de vrouwenbond van de SDAP zich dicht bij de partijlijn hield, richtte ook de Revolutionair-Socialistische Vrouwenbond (RSVB, voorjaar 1917) zich op het RSC. Uit de beginselverklaring van de Bond bleek hoe de socialisten het 'instinctmatig' verzet van de vrouwen tot meer politiek bewustzijn wilden omvormen, maar tegelijkertijd schreef men: "Wij [vrouwen] hebben invloed op onze mannen, welken invloed wij kunnen aanwenden om hen tot den socialen strijd aan te sporen, om hen in tijden van vertwijfeling op te beuren en aan te wakkeren."¹⁰ Het echte middel tot revolutie lag volgens de radicale socialisten dan ook in de massale staking en vergadering. De oproep van

---

⁷ *De Tribune*, no.228, 3 juli 1917. In andere kranten was de inhoud van de toespraak gelijk.

⁸ Ibid.

⁹ In de vergaderingen van het gemeentebestuur over het oproer klonk de kritiek dat men op dit moment had moeten ingrijpen. Gemeenteraadslid Scheltema meende dat er met de bevolking goed te praten was, de vrouw die het Algemeen Steuncomité in de Czaar Peterstraat bestuurde, had volgens hem steeds met tact opgetreden. Maar de besprekingen moesten niet worden overgelaten aan figuren als Kist en Wijnkoop. (*Gemeentebled*, afd.2, 1313.) De politieke achtergrond van raadslid Scheltema heb ik niet kunnen achterhalen.

¹⁰ *De strijd tegen den oorlog*, RSVB, 7. D. Scholten, *Revolutionairen, vrouwen en revolutionaire vrouwen in de periode 1909-1920* (doctoraalscriptie UvA 1975) 19. Dergelijke vrouwencomités speelden tijdens de Februarirevolutie in St. Petersburg wél een grote rol in de organisatie van de arbeidersvrouwen en de formulering van hun eisen. Deze comités haakten aan bij het gevoel van onvrede onder de vrouwen en legden een verband tussen de traditionele zorg om voedsel en de destructieve effecten van de oorlog. Deze Russische comités waren echter veel grootschaliger en professioneler dan hun Nederlandse tegenhangers.

Wijnkoop aan de vrouwen duidde op een zekere politisering van het oproer en was een belangrijke stimulans voor de staking die de volgende dagen uit zou breken.¹¹ De SDP hoopte daarbij op een uitbreiding van de stakingen in de Rotterdamse haven en Limburgse mijnen, zodat de levensmiddelenbeweging uit zou groeien tot een revolutionaire beweging; wat de verwijzing naar Rusland zou verklaren.¹²

De oproep van Wijnkoop had echter niet plaatsgevonden zonder de eerdere spontane incidenten en ook na het uitbreken van de staking trok het volk nog zijn eigen plan. Het anarchistische *De Vrije Socialist* schreef dan ook: “Wij zouden willen vragen: waar bemoeien die mensen zich mee? Waar steken zij hun neus in? Niemand die het opstandige volk waarachtig goed gezind is, mag zich opwerpen als bediller. (...) Leaders die de massa voorgaan in het weghalen van voorraden hebben wij nodig.”¹³ Na de toespraak poogden de vrouwen dan ook opnieuw een pakhuis binnen te dringen en tevens moest een schuit met bloemkolen er aan geloven. Een vrouw uit de Leliestraat viel bij deze plundering in het water en werd met de bloemkool nog stijf tussen de handen geklemd uit de gracht gevist. Op de Groentemarkt genoot het volk van een wat grimmiger tafereel. Ooggetuige meneer Zon: “Ik heb gezien dat een politieagent van z’n paard werd afgegooid door die vrouwen. Ze sprongen van achteren tegen hem op en trokken hem aan z’n cape van het paard af. Ik zie hem nog liggen met die helm. Een politieagent op de grond is altijd een leuk gezicht.”¹⁴ De politie op straat trok kijkers: een vrouw sloeg een agent in het gezicht (waarop de agent terugvloog), jongens gooiden met stenen en er zouden ook mannen met messen aanwezig zijn. De politie schoot met scherp in de lucht, maar de mannen en vrouwen riepen op hun borst wijzend: “Schiet maar op, het zijn toch maar losse flodders.”¹⁵

Was overdag de Jordaan het toneel van onlusten, ’s avonds trokken de vrouwen naar de Eilanden. Bij loods AA zouden wagons met aardappelen staan en de vrouwen hanteerden een slinkse tactiek: via de speeltuin van een school wisten zij de politie en militairen te ontwijken en kwamen zij ongezien op de Handelskade. Daar deelden zij zich op in kleine groepjes en beenden op de verspreid opgestelde patrouille af. Volgens een ooggetuige, meneer Bakker, werd één vrouw aangehouden: “Ze dachten dat ze heel wat in d’r schort had. Zij heeft ze zo’n tien minuten aan de babbel gehouden. (...) Toen zegt die soldaat tegen d’r: Wat heb je eigenlijk in je schort zitten? Zegt ze: Kijk maar. Had ze een zootje gras en rotzooi in haar schort gedaan.”¹⁶ Intussen had zich opnieuw een menigte van vrouwen verzameld en de stemming werd feller. Wagons werden opengeboken en men vocht om de manden en zakken met aardappelen, die al snel tussen de rails belanden. Een agent waagde te zeggen:

---

¹¹ Vgl. Schilp, *Dromen van de revolutie*, 126: “Dat is het eigenaardige bij ’n volksbeweging. Die krijgt pas zijn wezenlijke inzet en kracht wanneer de vrouwen niet voorop gaan om de mannen te dekken, maar hun mannen het sein geven tot actie.” Vgl. over het belang van externe ‘trigger’: G. Rudé, *The crowd in history: a study of popular disturbances in France and England, 1730-1848* (New York 1964) 244.

¹² Burger, *Linkse frontvorming*, 92.

¹³ *De Vrije Socialist*, 7 juli 1917.

¹⁴ Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’.

¹⁵ SGA; arch.5181, inv. 3839, indic. 3592. *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (ochtended.).

¹⁶ Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’.

“Maar mensen, dat zal niet gaan!” Waarop geantwoord werd: “Dat zal voor den donder wèl gaan! Het jou vrouw soms géén honger?” Toch had de menigte bij de loods het niet slecht met de politie voor. Een paard dat onder een wagen was gekomen, werd weer op de been geholpen “en [een werkman] kreeg goedkeurend gemompel op zijn commentaar, dat die arme bliksem op z’n knol er niets aan kon doen dat het volk niet te vreten had.”¹⁷ Ondanks de opmerkingen over honger deed zich een fascinerend fenomeen voor: net als eerder op de Groentemarkt bleef er een hoop voedsel vertrappt op de grond achter. Op wanhopige honger kon dit toch niet duiden.¹⁸

De arbeiders werden teruggedreven naar Kattenburg, waar de situatie volledig uit de hand liep. De voetbrug van de spoorweg werd in een meterhoge barricade van trottoirbanden, balken en keien veranderd. De menigte, die nog steeds hoofdzakelijk uit vrouwen bestond, werd door rangerende treinen herhaaldelijk van de politie gescheiden.¹⁹ Een heus ‘niemandsland’ ontstond, met daarin nog enkele achtergelaten zakken met aardappelen. Wat meewarig zag een verslaggever van *De Telegraaf* de bravoure van de arbeiders aan: “Uit de compacte menigte treedt plotseling een moedige vrouw alléén naar voren. Zij loopt in tartende houding op de blinkende bajonetten toe, maar aan deze [politie]zijde heerscht gelukkig evenveel zelfbeheersching. Deze overmoedige grijpt een der zakken en sleurt die in triomf mee... Een leven voor een zak aardappelen!”²⁰ Het stak de Eilanders een hart onder de riem en een drietal jongens klom op de luchtbrug boven de spoorbaan, om vanuit de hoogte de politie en militairen met stenen te bekogelen. Iedere stenenregen was tot dan toe beantwoord met een salvo van politiezijde en ook nu werden de jongens beschoten. Een van hen sleepte zich op handen en voeten de trap af en wekte de indruk geraakt te zijn. Het was echter een voorzorgsmaatregel, zo meldde *De Tribune*, “ook het opgestane volk heeft zijn tactiek en zijn krijgslisten.”²¹ Rond elf uur ’s avonds werd de impasse doorbroken en tegen middernacht werd de barricade, volgens *De Tribune* onder gehoon van ‘de overkant’, door de soldaten afgebroken.

De barricade versterkte de scheiding tussen de arbeiders en de rest van de burgers.²² Op Kattenburg was het volk die avond in de straten de baas: mannen met hoeden, de hogere klasse, waren verdacht en moesten van de ‘Kattenburgerwacht’ rechtsomkeert maken. Het gerucht ging dat de staat van beleg was afgekondigd en de brug over de Schippersgracht open stond om te voorkomen dat

---

¹⁷ Citaten: *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (avonded.). *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (ochtended.).

¹⁸ Naast *De Telegraaf* en het *Handelsblad* maakte ook *De Amsterdammer* opmerkingen over het vertrapte voedsel. Het vertrappen van voedsel komt tevens terug in interviews met ooggetuigen. Ook Gita Deneckere, *Sire, het volk mort: sociaal protest in België, 1831-1918* (Antwerpen 1997) 92 constateert voor België het vertrappen van voedsel, maar zij weet hier geen verklaring aan te verbinden.

¹⁹ Het *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (avonded.) publiceerde het ooggetuigenverslag van dr. Duker over de barricade. *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (avonded.) vulde de hoogte van één meter aan.

²⁰ *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (avonded.)

²¹ *De Tribune*, no.228, 3 juli 1917. Overigens schreef ook *De Tribune* over de vrouw die de soldaten trotseerde voor aardappelen.

²² Over deze functie van de barricade: D. Bos, ‘Building barricades: the political transfer of a contentious roadblock’ in: *European review of history* 12 (2005) 345-365, aldaar 353-354. Dit idee werd nog eens versterkt doordat mensen zich met kleine roeiboortjes naar de overkant van het water gingen overzetten. (*De Tribune*, no.228, 3 juli 1917; *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (avonded.))

Jordanezen de Kattenburgers in hun verzet zouden komen helpen.²³ Tegen een uur of negen trokken een paar inwoners uit de Czaar Peterstraat op naar de barricade bij de spoorbrug, maar zij stuitten op politie. Na de eerste stenenregen van een troep jongens, bleek ook mevrouw Van Stek weer aanwezig. Ooggetuige meneer Spits vertelde over haar moeder: “Ze trok d’r bloes open en riep tegen de anderen: Maar jullie gaan voor jullie kerels en voor jullie kinderen aardappelen halen!” Ook in de kranten werd beschreven hoe als vorm van martelaarschap de borst ontbloot werd en hiermee de soldaten getart. Meneer Kerkhof, toen dienstplichtig militair, stond dinsdag op wacht voor de Oranje Nassau-kazerne en herinnerde: “Tegen de middag kwam een horde vrouwen van de eilanden. Een hele dikke vrouw liep voorop, en die trok d’r bloes open: Soldaat, schiet, maar vreten motten we hebben voor onze kinderen. Ik ben over het hek geklommen en ben de wacht binnengegaan. De wachtcommandant was een officier die zei: Daar had je op moeten schieten. Ik zeg: Ja, je ouwe moeder, wat denk je eigenlijk?”²⁴

Het haast symbolische, maar toch op verschillende plaatsen terugkerende, verhaal van de ontblote borst was niet alleen een vorm van ‘martelaarschap’, maar vooral – en zeker in het geval van vrouwen – een brutale manier om de politie en soldaten van het schieten te weerhouden.²⁵ Het bewerken van de soldaten was een tactiek die ook later op de avond met succes werd toegepast. Terwijl in de Czaar Peterstraat bewoners voor hun huizen stonden na te praten, kwam een compagnie aangekondigd door trompetgeschal aan marcheren. “Moordenaars, gooi je geweren neer!” werd er geroepen en de soldaten werden met stenen bekogeld. De situatie dreigde opnieuw uit de hand te lopen, maar toen het commando tot richten klonk, stapte een soldaat uit de groep en riep: “Ik verd[om] het!”. De soldaten werden man voor man bewerkt: “Een meid hangt aan de arm van een soldaat. ‘Hein, dat doe je me toch niet aan!’ En links en rechts klinkt het ‘Piet, Jan, denk er om, niet schieten op je kameraden hoor.’”²⁶

Volgens het politierapport hadden de soldaten in dronkenschap gehandeld, maar het *Algemeen Handelsblad* meende dat er onder hen bekenden waren van de bewoners van de Czaar Peterstraat en aangrenzende Blankenstraat.²⁷ De solidariteit binnen de buurt en een bewustzijn zowel bij arbeiders als soldaten en politie dat men in hetzelfde schuitje voer (‘niet schieten op je kameraden!’) moet van invloed zijn geweest op de verhoudingen. Sien Metz herinnerde zich hoe de politie weinig zin had om

²³ *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (avonded.).

²⁴ Citaten: Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’.

²⁵ Rudolf Dekker constateert voor traditionele oproeren in Holland eveneens vormen van martelaarschap: “Schiet maar op, ik ben oud genoeg om te sterven, toe maar,” riep een bewoner van het eiland Marken midden 18e eeuw tegen een gezagdrager. Dekker meent dat deze ‘martelaren’ een katalysator voor de beweging konden vormen en dat dit effect bewust werd uitgebuit. In het aardappeloproer is dit effect niet duidelijk aanwezig, al waren omstanders wel onder de indruk van de bravoure. (Dekker, *Holland in beroering*, 83-84.)

²⁶ *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (ochtended.). Vgl. de opmerkingen die tijdens de Februarirevolutie in St. Petersburg tegen de soldaten werden gemaakt: “Kozakken, jullie zijn onze broeders, op ons kun je niet schieten!” (E.N. Burdzhakov, *Russia's second revolution: the February 1917 uprising in Petrograd* (Bloomington 1987; orig. Moskou 1967) 115). De stap naar verbroedering was in Rusland echter vele malen groter: dit waren oorlogssoldaten, die hun land behoorden te verdedigen, zich agressiever opstelden en in eerste instantie het oproer in St. Petersburg gewelddadig neersloegen.

²⁷ Ibid. SGA; arch.5181, inv. 3839, indic. 3592.

in te grijpen want: “Het was buurtpolitie, die kende je. Ze scharrelden met de meisjes uit de buurt. Een meisje waar ik mee op school ging, stond altijd met een politieagent voor de deur.”²⁸ *De Telegraaf* meende echter dat de soldaten die in de Czaar Peterstraat weigerden te schieten bij een compagnie uit Groningen hoorden: “– En niet ééns Amsterdamse jongens, hoor! krijscht een felle vrouwenstem. – Ze binne uit Groningen! – ’t Kan me niet bomme, vanwaar of ze binne, maar ze binne flinke jongens, dat zeg ik maar! (...) Men heeft gezien, hoe de meesten de patronen uit hun geweer haalden en ze in hun patronentasch opborgen. Toen werd er toch geschoten, maar dat waren de officieren met hun revolver.... – Neen, dat waren de agenten!.... – De officieren en de agenten! precieseert een andere stem in ’t donker.”²⁹ De soldaten zelf bleken niet voor commentaar beschikbaar, volgens de verslaggever een ordewoord om zo weinig mogelijk te praten over het geval.

Of het bewerken van de soldaten op buurtgevoel of een klassebewustzijn gebaseerd was, of dat beide zaken elkaar wellicht versterkten, is moeilijk te bepalen. Ondanks Metz’ herinnering was de houding tegenover agenten in ieder geval een stuk minder vredelievend dan tijdens de plundering van de loods eerder die avond. Inspecteur Tinholt had in de Kattenburgerstraat een kei tegen zijn hoofd gekregen en liep een flink bloedende wond op. Luitenant Mol werd uit de tram gesleurd, gemolesteerd en van zijn sabel ontdaan. Hij kwam er volgens een dokter met een fikse hersenschudding, ingedrukte rib en kneuzingen van af. Ook inspecteur Tjassens Keizer werd slachtoffer van de menigte: hij werd uit zijn auto getrokken en “zonder dat men bepaald wist wie hij was vermoedde men in hem klaarblijkelijk een dienaar van wet en gezag. Zijn hoed werd hem van het hoofd geslagen, jas en ambtspenning weggerukt...” Door een vergissing of list van een omstander die in de inspecteur een dokter meende te herkennen, kon Tjassens Keizer via de achterdeur van een café ontsnappen. Een politierapport somde de schade op: hoed en penning waren kwijt en ook de knopen waren van de jas gescheurd. Het stuktrekken van de kleding van gezagsdragers is een terugkerend element bij oproeren. Het is opvallend hoe men zich tegenover de autoriteiten opstelde en zich wreekte op de symbolen van het gezag: de sabel, hoed, penning en glimmende knopen.³⁰ Het toebrengen van lichamelijk letsel aan de gezagsdragers was in oproeren overigens minder gangbaar.³¹ *Het Leven* noemde Tjassens Keizer een man die “speciaal om zijn humaan optreden populair en bij ‘het volk’ in hoge mate gezien was”; *De Vrije Socialist* gaf hem juist de bijnaam ‘De Tijger’, vanwege zijn ellendige wreedheid tegenover de arbeiders.³² ‘Onrechtvaardig’ optreden van de politie werd niet gedoogd. Sien Metz herinnerde zich

---

²⁸ Verduyn, *Getuigen van een generatie*, 35.

²⁹ *De Telegraaf*, 3 juli 1917 (avonded.). Een ooggetuige noemde de Groningers echter ‘heiknijers’ die geen idee hadden van de problemen in Amsterdam. De buurt had de soldaten in een steeg gelokt, de uitgang geblokkeerd en de militairen met troep bekogeld. (Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’.)

³⁰ *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (avonded.). *Het Volk*, no.5286, 4 juli 1917. SGA; arch.5181, inv. 3839, indic. 3592. Vgl. voor traditionele oproeren, waarin m.n. de statussymbolen van hoeden en pruiken geliefd waren: Dekker, *Holland in beroering*, 86.

³¹ Rudé, *The crowd in history*, 255. Voor traditionele oproeren in Holland: Dekker, *Holland in beroering*, 85. Ook tijdens de Februarievolutie in Rusland werden met name politieagenten mishandeld en in elkaar geslagen, vermoedelijk vanwege hun verbondenheid met de tsaristische overheid.

³² *Het Leven*, no.28, 10 juli 1917. *De Vrije Socialist*, 7 juli 1917.

hoe dokter Brouwer tijdens het oproer iemand op straat had willen helpen en er vanuit het politiebureau op hem werd geschoten: “De politieagent die dat deed is later met een mes door iemand neergestoken. [...Hij lag] op een bank in het wachthuisje van de tram.”³³

Het zou kunnen dat het volk zich met de aanvallen op de agenten wreekte op de doden, op dit moment vooral jonge jongens, die inmiddels door het schieten van de politie waren gevallen. Een van deze slachtoffers, de jongste van het oproer, was de 12-jarige Frits Schutte, uit de Oostenburger Middenstraat. Mevrouw Lucke wist nog hoe ze haar jongere broertje, die tussen het schieten door aardappelen raapte, zocht en hem ternauwernood bij de hand had toen zij samen Frits zagen vallen. Het *Algemeen Handelsblad* schreef dat men schrok dat er door de politie en militairen daadwerkelijk omlaag werd gericht en een “jongetje werd weggedragen, bloedend aan alle kanten.” Dokter Duker was met de oom van Frits, broeder Schutte, in de buurt aan het werk. Duker beschreef hoe oom Schutte rustig doorging met zijn bezigheden, maar ondertussen door het nieuws diep ontroerd was. Het jongetje had niet lang te leven; hij braakte en bloedde uit zijn oor. De kogel was zijdelings in het hoofd van Frits binnengedrongen en er acht centimeter verder naar boven uitgekomen.³⁴

Tussen de optocht die 's ochtends vroeg op de Dam was vertrokken en de dood van Frits Schutte was veel gebeurd. De menigte voerde duidelijk een eigen tactiek, maar de eisen en doelen leken gedurende de dag te verschuiven. 's Ochtends hadden de vrouwen hun eisen keurig op een spandoek verwoord en met de optocht naar het stadhuis en het aanspreken van omstanders lieten zij hun frustratie zien. Het is opvallend dat een verslaggever het spontane karakter van de menigte benoemde; van politieke invloeden leek nog geen sprake, terwijl men wel politieke eisen verwoordde. In dit licht is het opvallend dat men vanuit het (politiek) centrum naar de markt liep, wat zouden duiden op een eis die meer op voedsel gericht was. Tevens is het opmerkelijk dat er weinig reactie van de omstanders was; of dit passiviteit, afkeer of juist steunbetuiging betekende, is onduidelijk.

Tijdens de optocht manifesteerde ook het leiderschap van de SDP zich voor het eerst: de toespraak, socialistische liederen in de voorhoede en uiteindelijk de stakingsoproep op de Groentemarkt. De menigte trok zich echter van Wijnkoop niets aan en ging op oude voet verder met plunderen. Wel veranderde het karakter van die plunderingen. Het oproer verspreidde zich meer over de stad en er ging het gerucht van samenwerking tussen de verschillende arbeiderswijken. Uit een juwelierszaak werd goud gestolen, voedsel werd weggeworpen of op straat vertrapt, en men stelde zich op momenten veel brutaler en agressiever tegenover de politie en soldaten op. Bij de scènes rond de barricade en 's avonds op Kattenburg vond er een toenemend tarten, door zowel vrouwen als mannen, van de gewapende macht plaats. De samenwerking met de politie was voorbij. Van een hongergevoel, de eis van eerlijke verdeling, politiek verzet tegen de overheid was niet veel meer te merken en de eerste aanleiding voor het oproer raakte dan ook steeds meer op de achtergrond.

---

³³ Verduyn, *Getuigen van een generatie*, 35.

³⁴ Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’. *Algemeen Handelsblad*, 3 juli 1917 (ochtended., avonded.).